Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №2, 2024, **s. 10-22**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №2, 2024, **с. 10-22**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №2, 2024, **p. 10-22**

ÜMUMİ PEDAQOGİKA, PEDAQOGİKANIN VƏ TƏHSİLİN TARİXİ

UOT 78.01:37.02

Jalə Qədimova
pedaqogika elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
E-mail: jala.gadimova@mail.ru

MÜASİR MUSİQİ TƏHSİLİ PROBLEMİNİN MİLLİ İDEYA MƏZMUNU

Açar sözlər: *Azərbaycan mədəniyyəti, milli semantika, yeni kurslar, metodiki parametrlər*

Musiqi pedaqogikasında yaradıcılıq aspektindəki problemlərin həlli üçün, musiqi mentaliteti, musiqi pedaqogikasının tarixinin əsaslarını öyrənməyin əhəmiyyəti böyükdür. Mədəniyyət təcrübəsi onu şərtləndirir ki, Azərbaycan musiqi pedaqogikası qədim tarixə malikdir və onun əsasları bütün dövrlərdə qorunub-saxlamaqla yanaşı həmçinin də daim inkişaf da etdirilib. Belə halda, müasir musiqi pedaqogikasının gələcəkdə daha geniş inkişafı, mövcud möhkəm ənənələrlə qırılmaz bağlılıqdan asılıdır.

Жаля Кадимова

НАЦИОНАЛЬНО-ИДЕЙНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ключевые слова: *азербайджанская культура, национальная семантика, новые курсы, методические параметры*

Для решения проблем музыкальной педагогики с точки зрения творчества велика роль изучения музыкального менталитета, основ истории музыкальной педагогики. Культурная практика показывает, что музыкальная педагогика Азербайджана имеет древнюю историю, основы которой не только сохранялись во все времена, но и постоянно развивались. В такой ситуации дальнейшее широкое развитие современной музыкальной педагогики зависит от ее неразрывной связи с существующими прочными традициями.

Jala Gadimova

THE NATIONAL-IDEOLOGICAL CONTENT OF THE PROBLEM OF CONTEMPORARY MUSIC EDUCATION

Key words: *culture of Azerbaijan, national semantics, new courses methodical parameters*

For solution of the music pedagogy problems from the point of view creation the role of learning mentality of music, the basis of the history of music pedagogy is very important.

The cultural experience shows that music pedagogy of Azerbaijan have an old history and its grounds are kept at all times and also developed constantly. In this case, further development of modern music pedagogy in future depends on its inseparably link with existing strong traditions.

Musiqi pedaqogikasının əsas problemlərindən biri, millilik ruhunda dünyagörüşü, dünyanı hiss etmək, mentalitet, üslub və musiqi dili ilə bağlı olan hər bir nəzəri fənnin özünün əlavə proqramına yiyələnə bilməsidir. Azərbaycan mədəniyyətinin qədimliyini, zənginliyini və ən nəhayət unikallığını nəzərə alsaq, qarşıda duran bütün problemlər xüsusi aktuallığa malik olur.

Bu baxımdan ən vacib humanitar problemlərdən biri, azərbaycanlılıq kimi adlanan yüksək məfhumun öyrənilməsi, xarakterizə olunması və arqumentləşdirilməsi işinə böyük yer verilməsi ilə əlaqədardır. Burada birinci dərəcəli hal kimi əsas rolu milli-spesifik xarakteristika məsələsi oynayır.

Pedaqogikanın qarşısında duran əsas məsələ, biliyin, mənəvi dəyərlərin, təkcə müəyyən səviyyədə toplanması deyil, onları həm də aktiv şəkildə mənimsənilməsi, daha sonra isə həyata keçirilməsidir. Milli ənənələrə müraciətin əhəmiyyətini heç cür danmaq olmaz. Bu ümum-humanitar təhsilin tam olması üçün profilləşmiş istiqaməti sintezdə müəyyən etməyə şərait yaradır. Bədii mədəniyyət probleminin həllində, humanitariyanın bədii-estetik proseslərlə səciyyələnməsi məsələlərində, sintez, ümum–humanitar hazırlığın müxtəlif növ informasiya ilə vəhdəti lazımi nəticələri hasil edə bilir. Buna görə, müasir təhsil və tərbiyə məsələlərində, xalq musiqisinin pedaqoq tərəfindən, etnomədəniyyət, morfoloji, milliliyindən asılı olaraq, musiqiyə xas olan orqanikasını işıqlamaqla və dolğun şəkildə çatdıra bilməyi aktual problem kimi qalmaqdadır.

Musiqi mentallığını gücləndirmək yolu ilə musiqi təhsilinin məzmununun yeniləşdirilməsi – respublikamızın pedaqoqları qarşısında duran ən vacib məsələlərdəndir. Lakin Azərbaycan musiqisinin milli xüsusiyyətlərini tam qavraya bilməyin vacibliyi ilə pedaqoji proses zamanı bu vərdişlərin təşkilinin qeyri-mümkün olması barədə biri-birinə zidd olan iki fikir mövcuddur.

Burada müasir musiqi təhsili məsələsinin həlli işində çox vacib bir məqam ortaya çıxır – musiqi yaradıcılıq prosesinin yeni formada modelləşdirmək. Bir məqamı da göstərmək vacib olardı ki, xalq musiqisinin əsaslarını öyrənən tələbə, təkcə informasiyalı, didaktik bilik bloklarını almaqla kifayətlənmir. Onu həm də xalq musiqisinin yaranması və sonradan məişətdə nə cür qalması məsələləri düşündürür. Onun mahnı-instrumental, aşıq və ya muğam yaradıcılığı ilə tanışlığı və mənimsəməsi kifayət etmir, çünki o, özü bu musiqini bəstələyir. Beləliklə, xalq musiqisinin təbiətinin daha dərin qatlarını öyrənmək üçün zəmin yaranır, kreativlik inkişaf edir və tələbənin yaradıcılıq potensialı üzə çıxır. Nəticədə təhsil kurslarındakı musiqi fənlərinin məzmunu xüsusi bilik və vərdişlərin formalaşması üçün yeni şərait yaradır. Bu mənada musiqi təhsili prosesi düzgün təşkil olunduqda, tələbənin intonasiya-eşitmə təcrübəsi, Azərbaycan musiqisinin incəliklərini duya bilməsi və proqramın vacibliyi faktorları nəzərə alınacaq.

Verilənlər Azərbaycan xalq musiqisinin təhsildəki aktuallığını, onda olan spesifik problemləri ayırd etməyə imkan yaradacaq.

1) Milli ideya məzmunu sahəsinə aid olan kateqoriyalı problemlər, mentalitet, estetik dəyərlər. Buraya mədəni tarixi prosesdə xalq musiqisinin funksiyası problemini də əlavə edək, çünki milli spesifika tədricən təşkil olunmaqla, tarixi baxımdan dəyişkəndir. Bununla yanaşı, uzun əsrlər boyu ərzində keçmişdən müasirliyə gəldikdə görürük ki, Azərbaycan mədəniyyət bənzərsiz, özünəməxsus şəkildə, yalnız ona aid edilən qanunauyğunluqla formalaşa bilmişdir.

2) Aksioloji problemlər. Bu problemlər xalq sənətinə verilən qiymət probleminə aiddir. Folklor və professional sənəti arasındakı qarşılıqlı, bir qayda olaraq, səthi – kompozitor və folklor şəklində öyrənilir.

Tələbənin musiqinin əsaslarının öyrənilməsi, qavraması işində, musiqi pedaqogikasının imkanları genişdir. Musiqi mədəniyyətinin əsasları musiqişünaslıqla sıx bağlıdır. Buna görə, Azərbaycan etnomusiqişünaslığının və musiqi folklorunun əldə etdiyi nailiyyətlərdən xəbərdar olmaq lazımdır, çünki Azərbaycan musiqisinin spesifikasının mənimsənilməsi ən ümdə məsələ olaraq qalır.

Məlum olduğu kimi müasir musiqiçi və dinləyicini tərbiyə etmək üçün, onlarda estetik zövqü tərbiyə etmək lazımdır. Musiqinin estetik funksiyalarının vacibliyini qeyd edərkən, bununla yanaşı digər aspekt olan – etik aspekti də qeyd etmək vacibdir. Musiqinin etik tərbiyədə rolu böyükdür və etnomədəniyyət təsəvvürü ilə əlaqəlidir. Musiqinin etik tərbiyədəki əhəmiyyəti o dərəcədə çoxdur ki, onu mədəniyyətin digər aspektləri ilə heç müqayisə etməyə də dəyməz. Ona görə bu funksiyanın öyrənilməsi öz-özlüyündə vacibdir.

Musiqinin öyrənilməsi işinin pedaqoji tərbiyə prosesində həyata keçirilməsi olduqca zəruri hesab olunur. Belə dərslər intellektin əsaslarını qoyur, şəxsiyyətin individuallığını açıqlamaqla milli dəyərlərə yönəldir.

Musiqi pedaqogikasının müasir problemlərinin həlli üçün, Azərbaycan

pedaqogikasının ənənələrinin əsaslarını üzə çıxarıb anlamaq gərəkdir. Musiqi-pedaqoji proqramların quraşdırılması, daim artan və yeni-yeni metodik parametrlər üzə çıxaran informasiya spektri ilə sıx bağlıdır.

Azərbaycan musiqisi – hər bir elementi ümumi struktura tabe olan tam, dolğun orqanizmdir. Azərbaycan milli mədəniyyətinin problemlərinə aktiv maraq, təkcə sosial-siyasi dəyişikliklərlə xarakterizə olunmur, bu həm də musiqi yaradıcılığın özündə müəyyən dəyişikliklərin baş verməsindən irəli gəlir. Belə ki, musiqinin yeni və ən yeni tarixi, informasiya çoxluğu şəraitində, müasir Azərbaycan musiqisi haqqında müəyyən bilikləri mənimsəmək labüddür. Musiqi tarixi kursları davam etdirməlidir.

Musiqi kurslarında qısa bir müddət ərzində əgər polifoniya, harmoniya öyrənilirsə, onda digər kursların, musiqi mədəniyyətinin tarixi dövrlərinə aid olan, müəyyən üslub formalarını özündə əks etdirənləri də proqrama daxil edilməlidir. Burada söhbət, adekvat olan, bir növ pedaqoji sikllərin təşkilindən, məsələn, "yeni" və "ən yeni" tarixdən gedir. Q.Qarayevin 3-cü simfoniyasından sonra, Azərbaycan musiqi tarixində yeni bir dövr başlamışdır. Bu da uzun bir yol keçərək, Azərbaycan musiqi xəzinəsinə lazımi qədər dəyərli əsərlər bəxş etmişdir. Onların bu gün xarakterizə olunması, ən əsas da keçirilən bu yolu təkcə ayrı-ayrılıqda tədqiqatlar vasitəsilə çatdırmaq kifayət etmir, daha vacibi odur ki, zəngin materialın ali məktəb kurslarında fənn kimi aparılsın. Söhbət müasir Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin problemlərinin dərin analizinə yardım etməkdən, həm milli, həm də müasir musiqi mədəniyyəti kontekstlərindən dünya sivilizasiyasının bütün səviyyələri anlamağı öyrətməkdən gedir.

İnsanlar çox geniş olan dinləyici təcrübəsini toplaya bilmişlər. Səslər mühiti müxtəlif üsul, sistemlərlə boldur. Musiqinin əsaslarını öyrənən tələbə, bu əsasları mənimsəməklə birgə, sözsüz ki, musiqi informasiyaları içində uyğunlaşa bilmək ehtiyacını duyur.

Bu pedaqoji problemin həlli, orta və ali təhsil məktəblərində təhsil alanların musiqini duyub-anlaya bilmək işinə düzgün yanaşmaqla bilməklə həll oluna bilər. Bunun üçün, ilk növbədə, öz musiqi mədəniyyətimizi dolğun şəkildə mənimsəyə bilmək işi əsas baza kimi qiymətləndirilir.

Deyilən problemlərin həlli musiqi təhsilini daha intensivləşdirə, musiqini dərin anlaya bilən insanların sayını xeyli artıra bilər. Göstərilən məsləhətlərin məqsədyönlülüyü, Azərbaycan musiqi tarixini müxtəlif dövrlərdə təqdim edə bilmək və musiqi pedaqogikasının müasir metod, həlli yollarını tapmaq arzusundan ibarətdir. Musiqi pedaqogikasının müasir problemlərinin tədqiqatı, pedaqoji prosesə daxil edilə bilən yeni-yeni məsləhətlərin irəli sürülməsi, xüsusi metodik proyektlərin tərtibatı, sözsüz ki, musiqi pedaqogikasının inkişafına, yeni professional, mədəni və intellektual imkanların əldə edilməsinə, ən əsası isə vətəndaşın tərbiyə edilməsinə gətirib çıxarır.

Azərbaycan xalq musiqisinin öyrənilməsi işində, pedaqoji prinsiplərin

formalaşdırılmasında aparıcı rolu müasir metodoloji problemlərin dərindən qavraya bilməsi oynayır. Musiqini anlaya bilməyin inkişaf etdirilməsi problemini üç modelin köməyilə həll etmək olar. Modellərin birinin başında, tələbənin reproduktiv fəaliyyəti, yəni, topladığı biliyi, bacarıq və əldə etdiyi vərdişlər durur. Bu zaman, musiqini anlaya bilmək problemi ikinci plana keçir və nəticədə elmi-texnoloji təmayül müşahidə edilməklə, musiqi təhsili metodlarının təşkili tam deyil, ayrı-ayrı elementlər şəklində özünü büruzə verir.

Musiqi tərbiyəsinin digər modeli illüstrativ-təsviri xarakter daşıyır. Burada, bir qayda olaraq, emosional təsiredici faktora daha çox fikir verilir. Adları çəkilən bu hər iki modeli digərindən fərqləndirən cəhət, onların musiqi interpretasiyasına dekorativ-təsviri nöqteyi-nəzərdən yanaşmalarıdır. Təqdim edilən anlamanın inkişafı üsulları, musiqinin özünün anlaşılmasına mane olur. Üçüncü modeldən istifadə zamanı biz, D.Kabalevskinin musiqini anlama metodlarına müraciət etmiş oluruq ki, burada anlamanın inkişafına ümumi şəkildə yanaşmaq məsləhəti verilir. Bu model, əvvəlki iki modeli realizə etməklə, eyni zamanda, tələbənin intonasiyalı yanaşmağını əlavə edir və beləliklə də onun şüurunu intellektual səviyyəyə çatdırır. Pedaqoqun əsas vəzifələrindən biri – səs oriyentirlərinin düzgün istiqamətləndirilməsi, musiqi zövqünü zənginləşdirilməsindən ibarətdir. Ona görə də intonasiya seçimi, müasir pedaqoji təcrübədə ən optimal variant kimi hesab edilir. V.M.Belyayev hesab edir ki, xalq musiqisinin mənimsənilməsi zamanı, intonasiyalı yanaşmanın düzgünlüyü onunla şərtlənir ki, bu proses zamanı musiqi "əlifbası" əvvəlcədən ixtira olunmur, əksinə, yaradıcılıq təcrübəsindən, ümumi musiqi dilinin inkişafından doğulur.

Azərbaycan xalq musiqisinin tədqiqatında, intonasiyalı yanaşma metodunun şərtləndirilməsinin vacibliyi, ilk növbədə musiqinin incəsənətin bir növü kimi çıxış etməsi xassəsilə bağlıdır. Axı musiqinin təbiəti – intonasiyadır və musiqinin öyrənilməsi məhz intonasiyadan başlanır. Musiqinin intonasiya "forması" özündə həyati mənanı və spesifik musiqi təcrübəsini əks etdirir. Məlumdur ki, melodiya – musiqinin canıdır. Həm Avropa, həm də Asiyanın müxtəlif ölkələrini təmsil edən musiqişünasların əsərlərində daim konstatasiya edilir ki, individuallıq, özünəməxsusluğa baxmayaraq, melodik prosesin məntiqi ümumi xassələri, insan təbiətindən doğan universallığı özündə cəmləyir. Təsadüfi deyil ki, əksər alim – Musiqişünaslar tez-tez melodiya ilə təəssürat, həyəcan anlamlarının adlarını bir sırada çəkir.

Musiqi sənətinin müvəqqəti-intonasiya spesifikasına daxil olması, eşitmə təcrübəsini zənginləşdirir. Müasir musiqi tərbiyəsi, intonasiya – eşitmə təcrübəsinin inkişaf etdirilməsi tendensiyasından və onun paralel izahatından fərqli olmalıdır. Bu işdə zəncirvariyə adekvat olan – musiqi-pedaqoq-tələbə kimi olan problemin həlli vacibdir. Beləliklə, intonasiyalı musiqiyə analoji olan inteqrasiyalı zəncir yaranır ki, bu da onun təbiətinə zidd çıxmır, əksinə, onu tam şəkildə, bütövlükdə açıqlaya bilir. Spantan, vasitəsiz şəkildə ilk qavrama, pedaqoq tərəfindən aradan

götürülməlidir. Tələbə tərəfindən musiqi materialının təcrübə kimi mənimsənilməsi, aləmə emosional dəyərləndirici münasibət kimi qəbul edilməlidir. Bunun nəticəsində, hazırkı musiqi tərbiyəsi üçün vacib olan müəyyən analitik metodika yaranır. Analitik metodika, mədəni, daha dəqiq desək, müasir sosial-mədəni kontekstlə sıx bağlıdır.

Problem ondan ibarətdir ki, differensial eşidə bilməni tərbiyə etməkdən əlavə, eyni zamanda onun tam, bütövlüyünü də çatdır bilmək lazımdır. Təkcə ayrı-ayrı biliklərin cəmindən musiqi mədəniyyəti haqqında ümumi təəssüratı həmişə almaq olmur. Ona görə, musiqini qavrama yalnız o vaxt baş tutur ki, tələbə qavramanı həm özünün konkret xüsusi biliklərinin nəticəsində, həm də musiqini tarixi-mədəni kontekstdə, daha doğrusu, "onun stilistikasını anlamaqla" həyata keçirə bilsin.

Musiqini düzgün qavramaq üçün, doğru istiqamət seçmək vacibdir. Bunun üçün, musiqi əsərinin məğzini, intonasiyalı – dolğun forma vasitəsilə açıqlamaq lazımdır. Beləliklə, intonasiya şüuru formalaşır ki, bunun da nəticəsində intonasiyanı eşitmə plastik şəkildə həyata keçir.

Musiqi pedaqogikasının müasir təcrübəsində ən aktual sayılan problemlərindən biri, "intonasiya lüğətinin" kristallaşdırılmasıdır. Əgər musiqi eşitmənin müxtəlif istiqamətləri "İntonasiya lüğətinin" dolğunluğuna istinad edərsə, onda real nəticələr əldə etmək olar. "İntonasiya lüğəti" milli musiqi üslubunun əldə olunmasına dəlalət edir. Bu mənada, milli musiqi sənətinin intonasiyaya əsas prinsip kimi yanaşması nəticəsində yaranan pedaqoji marağı qanunauyğunluq kimi qiymətləndirmək olar. Musiqiyə məqsədyönlü, özünəməxsus tərzdə yanaşma (milli, epoxal, fərdi), müəllimlə tələbə, bəstəkarla ifaçı arasında sağlam dialoqun yaranmasına imkan verir.

Azərbaycan mədəniyyətinin, mentalitetinin daşıyıcıları – auditoriya ilə və eləcə də pedaqoqların bir-biri ilə bilavasitə kontaktı nəticəsində, xalq yaradıcılığının xassələrinə yeganə konsepsiya ilə nəzər salmaq mümkündür. Bu mənada pedaqoji təfəkkürün elmi təfəkkürə təsiri barədə konstatasiya etmək olar.

Musiqi mədəniyyətinin anlayış və terminoloji fondu böyükdür. Pedaqogikada, xalq musiqisinə həsr edilən əsas kurslarda, müəllimlərin sayı kifayət qədər deyil.

Azərbaycan humanitar elminin milli xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi problemi, Azərbaycan mədəniyyətinin sistemli öyrənilməsi problemi ilə bağlıdır. Bu sistemə pedaqogikanın daxil olması ona görə vacibdir ki, mədəniyyət insan təfəkküründün fenomeni kimi özündə mürəkkəb konqlomeratı əks etdirir.

Milli Azərbaycan musiqisinin xüsusiyyətlərini öyrənmək, bu sahəyə dərin yanaşmaq işi, Azərbaycan musiqi pedaqogikasında olan bir sıra problemlərlə bağlıdır. Birinci, bu aspektdə mənimsənilmə Azərbaycan musiqisinin mənşəyini bilməyi tələb edir, çünki Azərbaycan xalqının musiqi dilinin öyrənilməsinin və onu çatdıra bilməyin zəruriliyi.

Deyilənlərin mənası ondan ibarətdir ki, pedaqoq təkcə informasiyanı, musiqi dilinin aşkar elementlərini çatdırmaqla kifayətlənməməli, həm də onları açıq-aydın şəkildə aşılamalıdır. Və nəhayət üçüncü, Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin xüsusiyyətlərini öyrənərkən, bununla paralel olaraq onun formalarının qorunub saxlanılması prosesi də aparılmalıdır.

Pedaqogika, konkret, özündə elmi bilikləri cəmləyən elm sahəsi olmaqla, yalnız ciddi elmi potensiala əsaslanmaqla, milli müstəqillik hisslərini tərbiyə etmək iqtidarındadır.

Milli müstəqilliyi isə etnomusiqişünaslığın əsasları kursları kimi qəbul etdikdə əldə etmək olar. Etnomusiqişünaslığı yalnız bu istiqamətdə yönəltməklə, xalq musiqisinin öyrənilməsi üzrə fənni keçməklə, müəyyən metodoloji oriyentləri hasil etmək mümkündür.

Ədəbiyyatların analizi göstərir ki, tələbələrin marağı müxtəlif üsul və metodlarla stimullaşdırılır. Bütün stimullar 3 qrupa bölünür:

1) Fənnin məzmunu: praktiki yenilik, yeni materialın keçmişdəki biliklə əlaqəsi, yenilik, elmin yüksək nailiyyətləri, tarix, fənlərarası əlaqə.

2) Pedaqoqun şəxsiyyət kimi nüfuzu: aparan kursu kamil bilmək, onun materialı çatdıra bilmək bacarığı, mühazirənin dərinliyi və dolğunluğu, praktiki və seminar dərslərinin maraqlı aparılması, pedaqoji mədəniyyət.

3) Tələbənin özünün fəaliyyəti: müxtəlif tapşırıqların vaxtı-vaxtında həlli, alınan biliyin təcrübədə istifadəsi, əlavə ədəbiyyatların oxunuşu.

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin milli xarakteri, musiqinin məğzi və onun tərbiyəvi əhəmiyyəti konsepsiyasında öz əksini tapır. Hazırda söhbət ali musiqi məktəbləri və kafedralarında milli fenomen probleminin öyrənilməsinin konkret yollarından gedir.

Azərbaycan xalq musiqisinin dərs kimi aparılmasının əsas aspektlərindən biri – vokal, melos, melodiyalıqdır. Sonuncu, Azərbaycan xalq musiqisini daha parlaq şəkildə nümayiş etdirir.

Buna görə musiqi tərbiyəsi sistemində intonasiya bölməsinə (solfecio) mühüm yer verilir. Yaxşı məlumdur ki, solfecio – təkcə eşitməni deyil, musiqi intellektini də inkişaf etdirir, çünki intonasiya ifa zamanı musiqiçi sanki yeni bir musiqini yaradan insana çevrilir. Belə halda musiqi əsərində eşitmə oriyentiri tarazlaşır, zənginləşir və xalq musiqisini dərindən mənimsəməyə imkan yaranır. Ona görə tələbəyə xalq musiqisinə xas olan intonasiya-janrlı embrionlardan geniş məlumat vermək, melodiyanın polifunksional dərəcəsini və s. göstərmək lazımdır.

Solfecionun xüsusi aspektdə təşkili – məğzi anlamaq, Azərbaycan musiqisinin milli xüsusiyyətlərini və onun mənşəyini üzə çıxarmaq, xalq musiqisinin ən gözəl əsərlərini nümunəsində canlılığını göstərmək və s. yalnız müsbət nəticələnə bilər. bizim qarşıya qoyduğumuz məsələ, belə pedaqoji parametrlərin tədqiqatı və həyata keçirilməsidir ki, bu da milli musiqinin xassələrinin öyrənilməsinə yaxından kömək göstərə bilər. Axı məlumdur ki,

Azərbaycan musiqisi ilə bağlı olan bütün təhsil proqramları faktoloji xarakter daşımaqla, tələbələrin diqqətini konkret olaraq Azərbaycan musiqi mədəniyyəti istiqamətində cəmləyirlər. Biz isə materialda milli musiqi mədəniyyətini aşkar təyin edən spesifik xarakterli xüsusiyyətlərin bariz şəkildə təqdim olunması təklifini irəli sürürük. Bununla yanaşı, dərsliyin əsas metodoloji, praktiki yönümü aşağıdakılardan irəli gəlir.

Düzgün olardı ki, milli xüsusiyyətlər haqqında anlayış tədricən, özü də etnos və onun formalaşması tarixlərindən başlanaraq aparılsın. Bundan başqa, hər bir konkret kursu (kursun materialından asılı olaraq) müxtəlif milli xassə ilə zənginləşdirilsin. Pedaqoji prosesin əsas, müəyyən psixoloji "auraya" istinad edən etapları nəzərdən qaçırılmasın.

Tələbəyə musiqinin semantikasını eşitməyi öyrətmək, onun daxili eşitmə qabiliyyətini tərbiyə etməyə bərabərdir. Dərs aparma metodikasını elə tərtib etmək lazımdır ki, orada müxtəlif kontekstlərdən asılı olmayaraq milli semantika, hətta onun üçün xarakterik olmayan elementlərlə əlaqəli olan zaman tələbə üçün anlamlı olsun. Milli semantikanın mənimsənilməsi böyük rol oynayır, çünki o, müxtəlif növlü kontekstlərin elementlərini, yeni üslubları qavramağa yardım göstərməklə, onların aparıcısına çevrilir. Məsələn, müasir professional musiqi sahəsində. Musiqi fənlərinin aparılmasında rəhbər ideyalardan biri, Azərbaycan musiqisini metodik şəkildə analizə edilməsidir. Bu tipli metodika müxtəlif materiallarla təchiz edilməlidir ki, bu materiallar da ilk növbədə Azərbaycan xalq musiqisinin formalaşmasında rol oynayan milli, özünəməxsus elementləri arqumentləşdirmək iqtidarında olsun. Burada genezis və tərəqqinin müəyyən növ pərəstiş arealı nəzərdə tutulur.

"Etnomusiqişünaslığın əsasları" kursunun qarşıya qoyduğu məsələlər tam olaraq konkretdir. Bizim kurs haqqında tərtib etdiyimiz metodik məsləhətlər elə quruluşa malikdir ki, burada müəllim gələcək pedaqoji təcrübəsində öz biliyindən istifadə edə bilsin və məsələn, solfecio dərslərində məqsədyönlü şəkildə materialları toplamaqla musiqi ədəbiyyatı kurslarında əyani şəkildə nümayiş etdirə və bununla yanaşı tələbələrin fikrini Azərbaycan xalq musiqisi aləminə yönəldə bilsin. Bu kursda həmin materiallardan istifadə zamanı, yaxşı olardı ki, Azərbaycan xalq musiqisinin nəzəri və tarixini Şərqin digər musiqi mədəniyyətləri ilə səciyyələndirilib və ya fərqləndirilsin. Azərbaycan musiqisində bəhs edilən kurslardakı janr toru sözsüz ki, müxtəlif növ genetik və tərəqqini əks etdirən məlumatlarla doldurulsun. Belə olan halda, tələbənin elmi təşəbbüslərinin meydana çıxması ilə bərabər, Azərbaycan irsinin əsas ənənəvi özəyi qorunub-saxlanılır.

Dərslikdə məsləhət görülən mövzular praktiki müstəqil biliyin müxtəlif formalarını özündə əks etdirir. Məsələn, inşa, ədəbiyyatların oxunuşu, yazılı və şifahi analiz.

Fənnin yeni olmasını nəzərə alaraq, kursun məzmununa, məqsədini və qarşıya qoyduğu məsələlərin izahatına və Azərbaycan xalq musiqisinin spesifik

xassələrini gələcəyin musiqiçilərinə xarakterizə etməyə səbəb yaranır. Bundan əlavə kursun aktuallığı, təciliyi və ümumi proqrama salınmasının vacibliyi vurğulanmalıdır. Xüsusi olaraq kursa etnomusiqişünaslıq nəzəri ədəbiyyatının daxil edilməsinin vacibliyini göstərmək və həmçinin onların layiqli siyahısını təqdim etmək zəruridir.

"Etnomusiqişünaslığın əsasları" kursunun praktiki hissəsinin qarşıya qoyduğu vəzifə, xalq musiqisinin yazı dövrünü öyrətməkdən ibarətdir. Kursun özü üç hissədən ibarətdir. Birinci hissə etnomusiqişünaslığa aid, onun elmi yolu kimi ümumi suallara həsr edilib. Əldə edilən elmi biliklərə əsasən tələbə digər kursun ikinci hissəsinə keçə bilər. Burada Azərbaycan xalq musiqisinin xassələri öyrənilir. Üçüncü hissə – xalq musiqisinin toplusu və yazısından təşkil edilmişdir.

Kursun əsasını mühazirələr, seminar və praktiki məşğələlər (yay tətili zamanı folklor ekspedisiyaları) təşkil edir.

Mühazirələrdə tələbələr üçün rahat olan bütün növ ədəbiyyatlardan, (rus, ingilis, alman və Azərbaycan dillərində) istifadə üçün zəmin yaradılıb.

Musiqi illüstrasiyalarının əhəmiyyəti böyükdür. Burada məşhur Azərbaycan xalq musiqisinin çap olunmuş gözəl nümunələri verilir. Bizə yaxın olan, məsələn türkdilli xalqların musiqi materiallarından da istifadə etmək faydalı olardı. Azərbaycanın, eləcə də onun regionlarının mədəni tarixini, musiqi dialektologiyasını bilmək vacibdir.

Yaradıcılıq iştirakının aktivləşdirilməsi not şifrlərinin açılması ilə bağlı olduğuna görə yaradıcılıq birliyi ilə əlaqəli müxtəlif növ tapşırıqlar verilməlidir ki, bu yolla da folklor nümunəsini bərpa etmək mümkündür. Təkcə not açıqlaması ilə kifayətlənmək məsləhət görülmür və bu prosesi musiqi dilinin analizi ilə daha da dərinləşdirmək olar.

Tələbələr xalq musiqisini sərbəst, dəqiq və düzgün intonasiyaya uyğunlaşdırmağı bacarmalıdır. Bu kursla solfecio mühüm rol oynayır. Söhbət tələbənin verilmiş tapşırığı təkcə düzgün ifa etməsindən getmir "Etnomusiqişünaslıq" ümumi nəzəri kursunun ayrı-ayrı mövzularından tapşırıqlar verilməlidir – melo-rifma formulu, tonik kadensiyanı, aşkar edib, onu oxumaq.

İmtahan dövründə tələbənin biliyinin yoxlanması, verilmiş notların nəzəriyyəsi və analizi, öyrənilən materialın əzbərdən oxunması ilə bağlı olmalıdır.

Kursun qısa tematik strukturu:

– folklorun xüsusiyyəti

– folklorun janrları

– folklorda sintetik növ incəsənətin yaranması

– folkloru təşkil edən elementlərin bir-biri ilə qarşılıqlı münasibəti

– folklorda yerli ənənələr

– folklor və xalq mədəniyyəti: zəhmətkeşlik, ictimai və ailə münasibətləri, bədii təfəkkür.

– folklorun funksional təbiətinin mədəniyyətin tarixi inkişafı mərhələləri ilə

qarşılıqlı əlaqəsi.

– folklorun öyrənilməsinin əsas metodları (üç istiqamət: tarixi-etnoqrafiya, janr-funksional, stilistik).

– folklorun ekspedisiyası – tələbənin etnoqrafik təcrübəsindəki forma kimi.

Artıq bu gün "xalq yaradıcılığı" anlamı birmənalı qəbul olunmur və buna görə də konkretləşməni tələb edir. Bu vəziyyətdə müasir xalq yaradıcılığını folklor strukturu üzərində öyrənilməsi məsləhətdir, çünki folklorun müasir dövrdə mövcudluğu folklorun inkişafının potensial imkanlarından əmələ gəlir.

Folklorun strukturunda baş verən dəyişiklik dinamikası folklorda yeni formaların yaranmasından asılıdır. Bunun üçün yeni yaranan kursda folklorun hansı mənşədə yerləşməsi təyin edilməlidir. Söhbət folklor janrının harada birinci dərəcəli inkişaf edib-etməməsinin açıqlamasından gedir.

Sözsüz ki, bu növ məşğələlər folklorun funksional-sosial tədqiqindən başlanır. Folklorun quruluşunu təyin edən sosial mühit musiqini anlama səciyyəsində olur, yəni burada mühit və yaradıcılığın növü nəzərdə tutulur.

A.N.Veselovskinin nəzəriyyəsinə görə, folklorun bədii tərkibinin – ənənəvi tərifi – "mahnı-nağıl-hərəkət-rəqs", deyilən kursda daha da geniş, musiqinin tətbiqi və təsviri incəsənətə inteqrasiyaya qədər öyrənilir. Öyrənmə prosesində, musiqişünaslığın əsasında duran və incəsənətlə xalqı birləşdirib, yeganə vəhdət təşkil edən, xalq yaradıcılığı əlamətlərini, tələbədə mütləq açıqlamaq lazımdır. Başqa sözlə, bağlılıq aydın göstərilməlidir, məsələn, dekorativ tətbiqi incəsənətin musiqi poetik janrın tamamlığı ilə. Axı folklor poeziyası folklorun təsviri sistemi ilə sıx bağlıdır. Beləliklə, xalq incəsənətinin növləri müqayisə formasında öyrənilir. Buraya aşağıdakı mövzular daxil edilir:

– xalq incəsənətinin növləri arasında bağlılıq

– dilin qanunları ilə xalq incəsənəti növlərinin qarşılıqlı əlaqəsi

– xalq incəsənətinin müxtəlif növlərinin inkişafında dövrlərin əlaqəsi

– xalq incəsənətinin bədii sistemində musiqili folklor

– musiqi folkloru ilə xalq yaradıcılığının dolğun struktur əlaqələri

– dolğun əlaqələr – mövzu, süjet, motivlərin ümumiliyi

– variativ (variantlar və təkrarlar, xalq bədii mədəniyyətinin genetikliyi)

– əlaqələrin təyin edilməsi ənənəvi, tətbiqi və ilaxır.

Musiqi folklorunun öyrənilməsinin başlıca aspekti, onun bədii forma və etno-psixoloji təqdim olunma forması ilə əlaqəli olmasını anlaya bilməkdir. Etnopsixologiya sahəsində tədqiqatlar tarixinin əsrdən çox yaşı var. Musiqi pedaqogikasının həlli işində bizi etnopsixologiyanın inkişafının iki planı maraqlandırır. Onlardan birincisi mədəniyyətin bilavasitə insana, ikincisi isə şəxsiyyətin mədəniyyətə təsiridir. Musiqi təhsilinin sosial-mədəni anlayışına görə, musiqi pedaqogikasının perspektivləri məhz bu iki amilin üzərində qurulub. Xalq musiqisinin xassələrini etnopsixoloji anlamda mənimsənilməsi nəticəsində folklorun öyrənilməsi mümkün olur. Musiqi folkloru, həmçinin Azərbaycan

pedaqoji elmində, etnosun psixologiyası aspektində, onların etnopsixoloji tərəfdən öyrənilməsi sayəsində, tələbənin xalq mədəniyyəti haqqında biliyini artırır. Məsələn; lay-lay uşaq folkloru kimi qəbul olunur.

Uşaq folkloru musiqi mədəniyyətinin əzəl qatını təşkil edir. Bununla belə, haqqında söhbət apardığımız janr ana tərəfindən ifa olunduğuna görə, qadın məişətində olan musiqi kimi də qələmə verilə bilər. Beləliklə lay-lay, təkcə oxuyanın (qadın-ana) deyil, həm də qulaq asan körpənin etnopsixoloji "aurasını" açıqlayır. Bununla bağlı milli spesifikanın öyrənilməsini "etnik" kollektivdə əldə edilən təcrübədən gəlir. Axı musiqinin sadə "etnik" şəraitdə qəbul olunması elə lay-laydan başlanır.

Dərslik tərəfindən qarşıya qoyulan problemlərin həlli qəbul olunmuş iki planla həyata keçirilir:

1) Verilən tapşırıqların ana dilində öyrənilməsi ilə əlaqədar, yalnız təhsilin köməyi ilə;

2) Yaradıcı, kreativ, Azərbaycan musiqisinin düzgün qəbulunun formalaşdırılması ilə bağlı.

"Etnomusiqişünaslığın əsasları" kursunda müxtəlif tədqiqatçıların verdiyi rəyləri səsləndirmək vacibdir. Bu tələbənin bu və ya digər alimlə tanışlığından başqa, həm də öyrənilən fənnin əsas məğzini anlayaraq duymağa, öz intellektual səviyyəsini yüksəltməyə zəmin yaradır. Bu işdə yardım göstərə bilən mövzular aşağıdakılardır:

– folklor xalq mədəniyyətinin xüsusi mənəvi-maddi sahəsidir

– folklorun tipik xassələri bədii təfəkkürünün sistemi kimi

– folklorun estetik xassələri

– musiqi folklorunun istifadə etdiyi üsulların spesifikliyi-folklorun tətbiqi funksiyası.

– folklorun praktiki vəzifəsi

– şifahilik

– improvizə

– variantlıq

– kollektivlik. Buna iki aspektdə baxılır: yaradıcı kollektiv və məzmunu kollektiv xarakter (kollektiv təfəkkür, dünya anlayışı).

Şifahilik – folklorun məişət üslubudur, yəni, onu yaşadan əsas amildir. T.Qolovinski göstərir ki, əsərin yaranması, qorunub-saxlanması və ötürülməsi yalnız onun dolğunluğuna arxalanaraq, bütöv bir sistem prinsipini, müxtəlif fəndləri irəli sürür, lakin məhdudiyyət də var – heç olmasa ona görə ki, insan yaddaşı hüdudsuz deyil. Şifahilik həm də onunla səciyyələnir ki, folklor əsəri özünü yalnız tam, bütöv, ifa və bilavasitə qavramada büruzə verir.

Şifahilik folklorun bilavasitə sinktretizmi olmaqla, həmçinin onun möhkəm olmaması ilə, qeyri-sabitliyi ilə tanınır. Bu haqda T.Qolovinski qeyd edir ki, şifahilik və ondan gələn nəticə kimi qeyri möhkəmlik, özünü onda göstərir ki, eyni

əsər hər dəfə ifa olunduqda, düzgün desək o heç ifa olunmur, yəni yenidən qurulur – bir az ayrı şəkildə. Bu cür yenidənqurmanın mexanizmini açıqlamaqdan ötrü folkloristika ənənə, improvizə, variasiya kimi anlamlardan istifadə edir.

Folklorun məişət forması variantlılıqdır. Bu belə qeyd edilir:

– daxili kompozisiyalı təkrar-bütöv variasiya

– variantlıq struktur bədii prinsip kimi

– təkrarın rolu. Təkrar əsasən yadda qalmaq üsuludur və dinləyicinin qavrama aktivliyi kimi səciyyələnir.

Daha sonrakı vacib mövzu, folklorun etnoqrafik əlaqələri:

– məişətdə folklorun fəaliyyəti

– folklorun ənənəvi sinkretik hərəkətlərlə qədim əlaqəsi

Kursun digər tematik qrupu – folklorun metodlarının öyrənilməsidir. Burada folklorun bir çox elmlər tərəfindən öyrənilməsi haqda söhbət aparılır: estetika, sosiologiya, kulturologiya, etnoqrafiya, linqvistika, ədəbiyyatşünaslıq, musiqişünaslıq, teatrşünaslıq, serniotika.

Folkloristika müstəqil elm kimi özünün metodologiyasını, folkloru öyrənən metodlar və digər elmi rakursların əsasında yarada bilir.

Folkloristikanın "məktəbi" miqrasiya, antropologiya, etnopsixologiya, tarix və mifologiya məktəb.

Folkloristikanın metodları: genetik, coğrafi-tarixi (ya da tarixi-coğrafi), tarixi-tipoloji, kompleksli, panteoloji analiz metodu (İ.Y.Marr), müqayisəli, struktur-tipoloji, funksiyalı, funksional-sosioloji.

Folklorun öyrənilməsi işində bu və ya digər metodlardan istifadə edilir. Məsələn, tipoloji metod, bir-biri ilə etnik mənada qohum olmayan xalqların folklor mədəniyyətlərini tədqiq etməklə məşğuldur.

Bununla belə, bir neçə diskussiyalı məqamlardan söhbət açaq. Məsələn, V.Qusyev hesab edir ki, tipoloji tədqiqat, tez-tez və ən çox oxşarlıqla, ümumi şəkildə, çoxlu faktın təkrarları ilə maraqlanır. Tipologiyanın qərar verməsi elm üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Lakin nə vaxt ki tipoloji metod folklorun bənzərli-tarixi universal metodu kimi elan olunursa, onda bu hal elmin imkanlarını daraldır.

Qanunauyğunluğu tədqiq edərkən, yeganəlik və ümumilik amillərinə qarşı biganə olmaq lazım deyil, xüsusilə də bu qanunauyğunluqlara xas olan həm milli, həm dini, həm də sosial-qrup kimi spesifik keyfiyyətlərə.

Genetik metod, tipolojidən fərqli olaraq folklorda bir-birinə etnik qohum olan və mədəniyyətlərində ümumi bir mənşəyə gələn xalqların, yəni janr, süjet, obraz, forma xüsusiyyəti, poeziya tədqiqatını aparır.

Tipoloji metod folklorun müqayisəli şəkildə öyrənilməsi istiqamətinə yönəlib, öz tarixlərində vasitəli və ya bilavasitə mədəni əlaqələrin başqaları ilə olub-olmaması haqda məlumatı olmayanlar buraya aid edilir.

Tarixi-tipoloji metod o hallarda hüquqa malikdir ki, burada bir-birindən

asılı olmadan ayrı-ayrı xalqların ümumi tarixi-sosial qanunlarına uyğun mübahisəli məsələ ortaya çıxsın.

Üç anlayışın sintezi: tarixi stadiya – struktura – əlaqə növü, daha bir sıranı verir:

– tarixi-tipoloji metod
– genetik metod
– tipoloji metod

"Musiqişünaslığın əsasları" musiqi təhsilinin zəncirində ən mühüm həlqələrindən biri olmaqla, musiqiçinin kompleksli hazırlığında və tərbiyəsində özünə əhəmiyyət kəsb edən yerini tapmışdır. Bu baxımdan, tələbələrin praktik işlərini gücləndirmək və onların müstəqil fəaliyyətlərinə daha çox diqqət vermək lazımdır.

Tələbənin təhsil alması nəticəsində, hətta optimal, "informasiyalı", hazırlıqlı tələbə olsa belə, onun bədii mövqeyi artır, individuallığı üzə çıxır.

Vacib əlavə kimi onu da qeyd etməliyik ki, məqsədyönlü təşkil edilən praktiki məşğələlər, şəxsi mövqeyin təyin edilməsinə və yaradıcılıq fəaliyyətinin yaranmasına gətirib çıxarır.

Məqalənin yeniliyi. Məqalədə musiqi pedaqoji prinsiplərinin formalaşmasında xalq musiqisinin öyrənilməsi metodları (modelləri) verilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullazadə G.A. Şərq və Qərbin qədim və orta əsr mədəniyyətində cəmiyyət, insan və musiqi. Bakı: 1991.
2. Ələkbərova N.İ. VIII-XVI əsrlərin Azərbaycan mədəniyyəti kontekstində musiqi. Bakı: 1996.
3. Vıqotski L.S. İncəsənətin psixologiyası. Moskva: 1968.
4. Qusev V.E. Folklorun estetikası. Moskva: 2007.
5. Ağayev Ə.Ə. Pedaqoji fikrimiz: dünənimiz, bu günümüz. Bakı: 2000.
6. Aslanov D.D. İncəsənət və tərbiyə. Bakı: 1967.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 27.09.2024
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.10.2024
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 02.12.2024
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
pedaqogika elmləri doktoru, professor Tamilla Kəngərli
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.